VIZUALNI ESEJ – nova rubrika v Glasniku SED

V času t. i. nove medijske ekologije (Cool 2014), ko so podobe v vsakdanjem življenju vseprisotne in zahodno družbo nekateri označujejo za okularocentrično (Jay 1993; Howes 1991 v Pink 2015; glej tudi Classen 1993; Grasseni 2007), je premislek o vlogi različnih vizualnih pristopov v antropoloških in etnoloških raziskavah vedno znova aktualen. V zadnjem desetletju je v antropologiji vse pogostejše tudi sklicevanje na večnačinskost (angl. *multimodality*) in s tem povezan val preimenovanj na akademskih institucijah in v znanstvenih revijah, kot je *American Anthropologist*. Akademski programi, med njimi magistrska programa na Univerzi v Leidnu in Univerzi v Tromsøju, so svoje programe vizualne antropologije preimenovali v programe večnačinske antropologije. Izhajajo novi zborniki in priročniki, na primer Vizualna in digitalna etnografija (*Visual and Digital Ethnography*) (Grasseni idr. 2022) in Večnačinske metode v antropologiji (*Multimodal Methods in Anthropology*) (Collins in Durrington 2024). Opazen je porast števila esejev, člankov in drugih prispevkov, ki bodisi zagovarjajo večnačinsko raziskovanje, metode in objave bodisi kritično obravnavajo njihove dejanske ali potencialno problematične vidike (glej npr. Takaragawa idr. 2019; Westmoreland 2022). Večnačinskost je obravnavana teoretično, metodološko, etično, v praksi, kot sklop metod, kot proces in kot oblika ugotovitev raziskave. Pri tem gre tudi za iskanje presečišč, torišč in vzajemnega navdiha z umetniškimi praksami in veččutnimi pristopi.

Večnačinskost sicer izhaja iz tradicije vizualne antropologije kot poddiscipline, a zajema tudi različne pisne žanre ter raziskuje nove možnosti, ki jih ponuja digitalna transformacija medijev, predvsem pa relativna dostopnost digitalnih naprav, aplikacij in drugih tehnoloških inovacij. Samuel Gerald Collins, Matthew S. Durington in Harjant Gill (2017) so ob preimenovanju vizualne rubrike v reviji *American Anthropologist* večnačinskost opredelili kot razširitev vizualne antropologije, a tudi kot revolucionarni preskok antropologije v sodelovanje s skupnostmi, v katerih potekajo raziskave in za katere bo novonastalo antropološko znanje neposredno uporabno. Večnačinskost lahko razumemo tudi širše, ne kot izključno sodelovalno obliko raziskovanja, ampak kot vključevanje najrazličnejših metodoloških pristopov: od raznih načinov fotografiranja in risanja do pretvorbe raziskovalnih izsledkov v strip ter literariziranih oblik pisanja in poezije (glej npr. Darbouret idr. 2025).

Tovrstne spremembe na področju vizualne antropologije nakazujejo na pomembne procese (pre)oblikovanja vizualnih raziskovalnih pristopov in predstavitev raziskav. Nekatere revije, ki so sicer namenjene pisnim akademskim razpravam s področja vizualne antropologije, so že pred večnačinskim obratom namenjale posebne rubrike vizualnim esejem, da bi zagotovile prostor predstavitvi vizualnih vidikov raziskave, predvsem fotografiji. Te rubrike imajo svoje mesto v tujih znanstvenih publikacijah, kot so *Visual Anthropology Review, Visual Studies, Visual Ethnography* in *AnthroVision,* po prenovi tudi *Visual Anthropology*, v preteklosti pa v okviru pobude Pisanje s svetlobo (*Writing with Light*) ameriškega društva *Society for Visual Anthropology* (SVA). V razburkanem in navdihujočem morju različnih pristopov, sodelovanj in prezentacij etnografskih raziskav in uvidov se kažejo nove možnosti in priložnosti.

Tudi *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* je spomladi 2025 uvedel novo rubriko »Vizualni esej«, s katero sledimo tovrstnim trendom in želimo ustvariti prostor za objavo vizualnih in večnačinskih prispevkov. Osredotočamo se na vizualne vidike in pristope, predvsem na fotografije in risbe, vključeni pa so lahko tudi drugi vizualni mediji, kot so stripi, videogrami oziroma posnetki zaslona, pa tudi terenske skice, zemljevidi, arhivsko vizualno gradivo, razstavne postavitve ter sodobni digitalni formati, na primer objave na družbenih omrežjih in memi. Tako fotografija kot risba predstavljata zanimivi in kompleksni področji z lastnim razvojem v antropologiji, ki ga tukaj ne moremo v celoti povzeti. Izpostavimo lahko, da že od začetkov sodobne antropologije status fotografije niha med navdušenjem nad njeno domnevno znanstvenostjo ter pomisleki glede njene umetniškosti (Bateson in Mead 1942; Collier in Collier 1986; Mead 2003). S priznavanjem subjektivnosti fotografij ter intersubjektivnega odnosa in soustvarjanja pomenov v pogovorih ob fotografijah – torej ob upoštevanju različnih sodelovalnih možnosti – so se raznolike rabe fotografije utrdile kot legitimne raziskovalne in reprezentativne metode (Pink 2015). Tudi risbe v zadnjih letih iz skritih beležnic stopajo v ospredje in se uveljavljajo kot pomembni pristopi za vzpostavljanje odnosov na terenu in kot oblika posredovanja antropoloških spoznanj (glej npr. Azevedo in Ramos 2016; Kuschnir 2016; Haapio-Kirk in Cearns 2020; Ramos 2021).

Poudarek na fotografiji in risbi v rubriki »Vizualni esej« ne pomeni zavračanja novejših digitalnih vizualnih oblik

* Manca Filak, dr. etnologije, socialne in kulturne antropologije, asistentka z doktoratom, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje; manca.filak@zrc-sazu.si.
** Sarah Lunaček, dr. sociologije, docentka za kulturno antropologijo, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo; sarah.lunacek@ff.uni-lj.si.

in orodij, kot je npr. raba digitalnih orodij za obdelavo fotografij in izdelavo risb in zemljevidov ter orodij umetne inteligence. Rubrika odpira prostor za prispevke, ki temeljijo na podobah in iz njih izhajajo – te so lahko del javnih ali osebnih arhivov, del udeleženega ali sodelovalnega raziskovalnega procesa, opora v pogovorih, izdelki, nastali med raziskavo, rezultat raziskave ali njen prevod v vizualne oblike. V novonastali rubriki je objavljanje interpretacij avdiovizualnih gradiv v pretežno pisni obliki sicer manj zaželen način predstavitve, vendar kljub temu ohranjamo možnost analize vizualnih vsebin ter obravnave etnografskih filmov z izbranimi videogrami oziroma posnetki zaslona. Rubrika je namenjena tudi teoretskim in metodološkim refleksijam vizualne in večnačinske antropologije, kadar te niso v obliki klasičnega akademskega prispevka, ampak vključujejo podobe oziroma iz njih izhajajo.

V znanstvenih člankih imata fotografija in risba najpogosteje vlogo ilustracije znanstveni razpravi, celo tam, kjer sta bili pomembno metodološko orodje. Pri objavi fotografij je pogosta težava otežena anonimizacija, kar pa ne pomeni, da bi morale ostati neobjavljene tudi tiste fotografije, kjer teh težav ni ali pa se fotografirani z objavo strinjajo. Tudi zato potrebujemo več prostora za prispevke, ki temeljijo na fotografijah in drugih vizualnih oblikah, s čimer želimo preseči relativno zadržanost uredništev do tovrstnih objav. Vprašanje, kdaj so lahko prispevki ali knjige, ki temeljijo na vizualni pripovedi in so pospremljeni z interpretacijo, refleksijo in/ali analizo, obravnavani kot znanstvena objava, ostaja odprto. Na področju etnografskega filma se porajajo podobne težave, saj v bibliotekarskih sistemih kataloziziranja tovrstni filmi niso obravnavani niti kot umetniška niti kot znanstvena dela. Periodična spletna revija *JAF – Journal of Anthropological Films* je nastala z namenom recenzirane in znanstvene objave filmov, a je pri tem težava, da so filmi prosto dostopni na spletu. Tako ni mogoče zagotoviti, da posnetki, vključeni v film, ne bi bili predstavljeni ali uporabljeni na načine, s katerimi se udeleženci potencialno ne bi strinjali. S podobnimi izzivi se soočamo tudi v okviru praks odprte znanosti oziroma v zvezi z odprtim dostopom do najrazličnejših etnografskih gradiv.

Neposredne rešitve glede kategorizacije prispevkov nimamo, vendar ohranjamo ambicijo vzpostaviti prostor za strokovne in znanstvene prispevke, ki temeljijo na vizualnih oblikah, pristopih ter načinih reprezentacije in izhajajo iz njih. Kot kratki ali izvirni znanstveni prispevek bodo lahko vrednoteni tisti prispevki, ki bodo ustrezali naslednjim kriterijem: da temeljijo na antropološki ali etnološki raziskavi, da vsebujejo predstavitev metodologije, da prinašajo interpretacijo z znanstvenimi koncepti ter da prinašajo nova spoznanja. Vključili bomo tudi strokovne prispevke z dokumentarno vrednostjo in opisom konteksta raziskave in refleksijo, kot tudi eksperimentalna dela, ki izhajajo iz antropoloških in etnoloških raziskovalnih vprašanj ter umetniške perspektive.

V *Svetovih*, reviji Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete, so letos začeli s podobno rubriko, »Večnačinske raziskave«, v kateri sta se urednika Matej Mali in Ana Svetel (2026) v prvi izdaji osredotočila na pisno interpretacijo terenskega dela in raziskav, in sicer z literarnimi žanri, ki sta jih opredelila kot umetniške. V naslednji številki bo rubrika osredinjena na risbo. Ker je slovenski etnološki in antropološki akademski prostor relativno majhen, se postavlja vprašanje, ali nemara potrebujemo dve rubriki v slovenskem jeziku, ki bi naslavljali večnačinske pristope. Pričujoča rubrika nima konkurenčnih ambicij, ampak izhaja iz želje po dopolnjevanju in soustvarjanju skupnega prostora za spremljanje novih raziskovalnih pristopov v antropologiji in spodbujanje razvoja vizualnih raziskav. V luči prej omenjenih tokov bodo prekrivanja in presečišča neizogibno prisotna. Zaradi vse večje proliferacije različnih raziskovalnih pristopov in možnosti objav vendarle upamo, da bomo kmalu potrebovali celo več kot dve rubriki.

V prvi rubriki vizualnih esejev so izpostavljeni trije, ki temeljijo na fotografiji, v spremnem besedilu pa avtorice reflektirajo spoznanja, ki izhajajo iz metodoloških uvidov ob uporabi fotografij v etnografski raziskavi. Dagmar Nared se je na balkanski poti v Bihaću v okviru študijskih vaj in projekta ERIM soočila z nelagodjem pri fotografiranju migrantov. Občutek nelagodja ob fotografiranju je analizirala v luči neenakega položaja oseb na poti, ki so jim odvzete pravice do legalnega prehoda mej, in svoje vloge privilegirane raziskovalke. Poimenovala ga je fotografska tesnoba. Anja Vatovec se je podala v nočno življenje v Ljubljani, na Obali, v Benetkah in na Dunaju z otroško polaroidno kamero, ki je omogočila takojšnje deljenje fotografije (in povezovanje s sogovorniki in sogovornicami) ter učinek granulacije in s tem nerazpoznavnosti oseb. Tako kot zbledi spomin na noč, zbledijo tudi podobe polaroidne kamere. Simona Kuntarič Zupanc se je vrnila k fotografijam s terena, ki niso našle prostora v monografiji, in je dokumentarno predstavila potek namakanja oljčnih polj v vasi Ašbaru v Maroku. Fotografije so dopolnjene z razlago delov procesa, ki ga ne vidimo, medtem ko vidimo telesne tehnike in geste ter teksturo zemlje, ki jih opisi ne zajamejo. Prva rubrika torej predstavlja vizualne eseje, ki sicer temeljijo na fotografijah, a obenem podajajo metodološko refleksijo in razmislek o umeščenosti, anonimizaciji, odnosu do »terena« in komplementarnosti besedila in fotografij.

Vizualni eseji se lahko z vizualnimi podobami in potencialnim spremljajočim besedilom opirajo na metodološko refleksijo vizualnih pristopov, tudi eksperimentalnih in kreativnih, dokumentarno rabo podob, umetniške pristope, topiko raziskave in terenskega dela, analizo vizualnega gradiva in drugih načinov raziskovanja ter reprezentiranja v etnografskih raziskavah. Besedilo (kratko, daljše ali zgolj tipografsko) lahko poveže na videz nepovezane vizualne elemente ter jih dodatno ali na novo osmisli. Vizual-

ne podobe namreč ne prinašajo le dodatnega empiričnega gradiva, temveč omogočajo tudi svojevrstne vpoglede, nove perspektive, nove izzive in načine antropološkega razumevanja. Namen novonastale rubrike »Vizualni esej« je, da takšne uvide in načine razumevanja spoznava, artikulira, reflektira ter jih umešča v širši antropološki kontekst.

Literatura in viri

AZEVEDO, Aina in Manuel João Ramos: On Visual Engagements in Fieldwork, Drawing Workshops and the Anthropological Imagination. *Visual Ethnography* 5/1, 2016, 135–160. DOI: 10.12835/ve2016.1-0061

BATESON, Gregory in Margaret Mead: *Balinese Character: A Photographic Analysis*. New York: New York Academy of Sciences, 1942.

CLASSEN, Constance: *Worlds of Sense: Exploring the Senses in History and Across Cultures.* London, New York: Routledge, 1993.

COLLIER, John in Malcolm Collier: *Visual Anthropology: Photography as a Research Method.* Albuquerque: University of New Mexico Press, 1986 (1967).

COLLINS, Samuel, Matthew Durington in Harjant Gill: An Invitation: Multimodal Anthropologies. *American Anthropologist* 119/1, 2017, 142–153. DOI: 10.1111/aman.12826

COLLINS, Samuel Gerald in Matthew Durington: *Multimodal Methods in Anthropology*. New York, London: Routledge, 2024.

COOL Jennifer: Gardening Metadata in the New Media Ecology: A Manifesto (of Sorts) for Ethnographic Film. *American Anthropologist*, 116/1, 2014, 173–178. DOI: 10.1111/aman.12081

DARBOURET, Aurélie, Camilo Leon-Quijano, Petna Ndaliko Katondolo, Daniela Rodrigues, Jeff Silva in Laurent Van Lancker: *Strata: Ethnographies indociles de mondes troublés / Strata: Unruly Ethnographies of Troubled Worlds.* Marseille: Sun/Sun, 2025.

GRASSENI, Cristina (ur.): *Skilled Visions: Between Apprenticeship and Standards*. New York, Oxford: Berghahn Books, 2007.

GRASSENI, Cristina idr. (ur.): *Audiovisual and Digital Ethnography: A Practical and Theoretical Guide.* Oxford, New York: Routledge, 2022. DOI: 10.4324/9781003132417

HAAPIO-KIRK, Laura in Jennifer Cearns: Illustrating Anthropology. Illustrating Anthropology, 2020; https://illustratinganthropologycom.wordpress.com/, 14. 4. 2026.

JAY, Martin: *Downcast Eyes: The Denigration of Vision in Twentieth-Century French Thought*. Oakland: University of California Press, 1993.

KUSCHNIR, Karina: Ethnographic Drawings: Eleven Benefits of Using a Sketchbook for Fieldwork. *Visual Ethnography* 5/1, 2016, 103–135. DOI: 10.12835/ve2016.1-0060

MALI, Matej in Ana Svetel: Predstavitev rubrike Večnačinska antropologija in uvodnik k tematskemu bloku Plovba med jeziki. *Svetovi* 4/1, 2026, 139–144. DOI: 10.4312/svetovi.4.1.139-144

MEAD, Margaret: Visual Anthropology in a Discipline of Words. V: Paul Hockings (ur.), *Principles of Visual Anthropology*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2003, 3–13.

PINK, Sarah: *Doing Sensory Ethnography*. Thousand Oaks, New Delhi, London: Sage publications, 2015.

RAMOS, Manuel João: On Graphic Intent: A Perambulation. V: Navena Tatović in Shajjad Hossain (ur.), *Drawing Heritages*. Évora: UNESCO Chair on Intangible Heritage and Traditional Know-How in Univerza v Évori, 2021, 45–54.

TAKARAGAWA, Stephanie, Trudi Lynn Smith, Kate Hennessy, Patricia Alvarez Astacio, Jenny Chio, Coleman Nye in Shalini Shankar: Bad Habitus: Anthropology in the Age of the Multimodal. *American Anthropologist* 121/2, 2019, 517–524. DOI: 10.1111/aman.13265

WESTMORELAND, Mark R.: Multimodality: Reshaping Anthropology. *Annual Review of Anthropology* 51, 2022, 173–194. DOI: 10.1146/annurev-anthro-121319-071409